

פרק ב

יחסו לשו"ע הרב גר"ז

מורכבת מאד היא התשובה לשאלה המרתקת, על התייחסותו של בעל המ"ב לשו"ע הגרש"ז מלאדי, ה'בעל התניא', מגדולי הפוסקים ומהמובילים בדרכי החסידות. למרות שהיה הגרש"ז בקי ביותר בדברי קבלה ובפרט מהאריז"ל כאשר רואים בספרו 'תניא' וביותר מהמובא בשמו ב'ליקוטי תורה' וה'תורה אור', מ"מ בשו"ע שלו לא הרבה להביא פסקים והנהגות שמקורן באריז"ל וגוריו יתר על המובא במג"א ושע"ת (ועל כך, ראה להלן). אדרבה בספרו יש חריפות ולמדנות (השערי ישר להג"ר שמעון שקאפ, הביאו בש"ג פ"ו), בקו"א (ובפרט בהל' נדה) מראה בקיאות בש"ס ופוסקים כאחד הגדולים אשר בארץ, ידוע גם בדקדוק לשונו ופעמים בתוספת מועטה מיישב קו' מפרשים (עי' שעה"צ קכ"ח ק"א ועוד). הגאון רבי אליעזר משה הורוביץ מפינסק, בשו"ת אהל משה (סי' נ"ג) כ' עליו 'ראיתי לאחד מיוחד מגדולי הדור שלפנינו הוא ניהו הרב מלאדי שהמציא קולא חדשה' וכו' (עי' גם בהגותו לשבת קי"ט א'). ואמנם רבים מהפוסקים מבית מדרשו של הגר"א היו לומדים בשו"ע שלו (לדוגמא הערוה"ש – מחותנו של הגראמ"ה הנ"ל – אין ספור פעמים), אך עולה עליהם הח"ח, וניכר היטב במ"ב שלמדו כסדר ודייק דבריו מאד, ואף הוכיח דינים מהשמטותיו (ואפשר שזה טעם הגר"ז שהשמיטו – ביאורו"ל סו"ס מ"ב, וגם בשעה"צ קצ"ו י"ב ועוד) ומשינוי לשונו (עי' שעה"צ מ"ב סק"ח ועוד רבים) ודן בדבריו (עי' שעה"צ תק"ל סק"ד דהק' על הגר"ז – שהביאו במ"ב תקכ"ט סקט"ז – דלא נאמר מקרא קודש בחוה"מ²¹. ואולם ניכר שהידיון בחידושי דה"ח והחי"א נידון יותר באריכות). אולם משום כך גופא, שהיה חדשן עצום והיו לו מהלכים חדשים בפי סוגיות הש"ס²², חלה עליו הכלל 'לא יכלו חביריו לעמוד על דעתו' (עירובין י"ג ב') ואף שתלמידיו נוהגין כוותיה, מ"מ א"א לקבוע הלכה כמותו בחידושי מסברא²³ [ואף נגד שאר

21 בשעה"צ תמה עליו דהר"מ פ"ז הביא מקרא קודש על חוה"מ, וכן מנוסח התפילה במוסף. אולם האמת דהגר"ז מקורו כדרכו בקודש ע"פ הרמב"ם – כמש"כ בשעה"צ תרכ"ז ד' יכ"מ מהגר"ז וחפשי ומצאתי שמקור הדין הוא מן הר"מ וכו' – בלשונו הזהב, דבפ"ו מיו"ט 'נאמר בהם מקרא קודש', וברפ"ז גבי חוה"מ 'ונקרא מקרא קודש', וזה מ"ש הגר"ז 'שלא נאמר בהן מקרא קודש'. וכ"כ להדיא במ"מ שעל הגר"ז (כתבם הגר"ז בעצמו) ר"ס רמ"ב וז"ל 'חוה"מ לא נאמר בו מקרא קודש... אלא שקרוי מקרא קודש לענין קרבנות בלבד... וא"ש ד' רח"ג בטור ת"צ וכו'. וע"ע משכנ"י ל"ז ואכהמ"ל בזה. אגב ענין זה; במ"ב תק"ל א' ובשעה"צ חש לתשב"ץ המובא בב"י קפ"ח לקבוע סעודה על פת בחוה"מ ביום ובלילה (עי' ביהגר"א). אמנם המעיין בפנים התשב"ץ סי' שצ"ח יראה שהוא ט"ס ומבואר להדיא איפכא, וכד' כל הראשונים דרך ביו"ט איכא חיוב פת ולא בחוה"מ (ועי' שעה"צ תקע"ב ד' שהניח בצע"ק אמאי משלימין בחוה"מ והא כתי' בה שמחה ע"ש וצ"ע).

22 ואי"ז המסגרת לדין מעמיק בתורת הגר"ז [התחיל בעבודה זו הג"ר חיים נאה בספרו קצות השולחן ולא השלימו]. 'אנוכי שמעתי מפי שני אנשים זקנים בשם הה"ק ר"ש מבעלו זצ"ל"ה שאמר על המחלוקת שבין הגאון ובין התניא, ואמר כי התניא היה יותר גדול בנגלה והגאון יותר גדול בנסתר' – ל' הג"ר שמואל סג"ל לנדא במכתבו הנדפס ב'שורון' ו' עמ' תש"ע.

23 השמטת חידושי דינים שבגר"ז

הפוסקים] לכלל העם, וכפי שנתבאר כבר לעיל. גם ברבים מן המקומות שלא חידש כלום אלא העתיק המג"א – כדרכו – כפי פשוטו, המ"ב לקח ע"ע המשימה ולהוסיף השגות האחרונים על המג"א – בעיקר הא"ר – וכן הגבלות או פירושים שונים מהלכו"ש מחצה"ש ופרמ"ג.

באמת הרבה מאד חי' דינים של הגר"ז השמיט המ"ב [נכמו שלא הביא כל חי' דינים של הרבה פוס' משלפניו רק מהפוס' שבהגו"כ בעיקר הביא], בסי' ג' חידושו דדין קינוח בימין הוא דוקא בידו ממש (ובעיקבותיו בסידור יעב"ץ), הושמט מהמ"ב. נמצא בא"א מבוטשטש. וב'לחם הפנים' לבעל הקיצושו"ע תמה מגלן הא. [בסי' תרכ"ו א' חידש דכוונה לצל וצניעות פסול, וד' מחודשים טובא, וכבר תמה עליו באב"ז תע"ד]. בסי' ד' הקיל (כפי המנהג) בנטל"י משום ור"ר לקטנים עיי"ש ביאורו (ובעיקבותיו בסידור יעב"ץ), ומעניין שכא"א להגאון מבוטשטש כ"כ בשם הגר"א. בשעה"צ סו"ס רע"א וכן בקפ"ד סקכ"ד (בשם הרא"ש!) דמאותו הכוס שבירכו עליו ל"ה פגום ואף בשופך לכוסות האחרים, לא הזכיר כלל שזה נגד הט"ז קפ"ב דאף אותו הכוס הוי פגום ע"ש ובגר"ז ק"ץ החזיק בעזו והוסיף דל"מ אף לתקנו ע"ש (הגרשז"א פירסם ד' הגר"ז אלו בבוא כמה להדפיס ליקוט מהגר"ז כתוספת על המ"ב). איסור דיבור באמצע אכילת כזית של מצוה, בגר"ז תע"ה ס"ז ל"ג במ"ב. אף שהוא נכון לכא' מסברא, שהרי אין להפסיק באמצע כל מצוה שמחוייב להשלימה כעת, כבתק"ש ולפני כיסוי הדם ועוד (ומזה יל"ע מדוע הוצרך בשעה"צ רפ"ה לטעמים מיוחדים לאיסור הפסקה באמצע שמו"ת וצ"ע) ויל"ד. הנידון מאימתי יכול לברך ברכה"ש כשניעור בלילה לא הזכיר המ"ב כלל ועי' תהל"ד ד' י" בשם סידור הרב גר"ז. במ"ב סי' צ"ב סק"ט אף דבק"ש וברכותיה יכול לילך לפנות או להטיל מים' וכו' אך בגר"ז שם ס"ב אוסר להפסיק לגדולים והכי דייק ל' השו"ע שהזכיר רק הטלת מים. ועוד הפוזרים במאמר.

הבנת המג"א בשונה מהגר"ז

בביאור"ל ל"א נקט כדבר פשוט דאי שרי להניח תפילין בשבת [לא לשם מצוה] הוי כלי שמלאכתו להיתר, ואם אסור משום זילזול האות אזי הוי כשמלל"א ע"ש [דעפ"ז הוכיח ד' הגר"א להיתר וסמך ע"ז, וגם במ"ב סק"ה הביא בשם ט"ז דאף שלא לשם מצוה אסור, מסתמך הוא עמש"כ הט"ז דהוא כשמלל"א. ומעניין שבביאור"ל סוף שד"מ נראה דליכא איסור באינו מכוון או בתנאי עכ"פ ע"ש ואולי יל"ח ד'כרצונות בעלמא' לכו"ע שרי כדפי' הקובץ בד' הרא"ש גבי בית וכעין סברת הגדול אחד' שהביא שעה"צ תרל"ט וצ"ע]. אך א"כ יקשה סתירת ד' המג"א (וכמשה"ק כבר בבאה"ט כ"ט סק"ב), אבל הרב גר"ז בסי' ש"ח כתב בפשוטו דאף אי שרי לא לשם מצוה מ"מ כיון דמיוחדים למצוה ולשם מצוה אסור [משום בית] שפיר הוי כלי שמלאכתו לאיסור. וצ"ב ד' המ"ב.

מ"ב רצ"ח ח' בסו"ד על גרות קלועים או דבוקים הוסיף 'ומשמע מדברי מג"א שיראה שיגיעו המאורות לאהדדי דאו חשיב אבוקה', ובשעה"צ ד' 'בסוס"ק ד' וע' בחי' רע"א, הבין דרעק"א פליג ע"ז דא"צ שיגיעו המאורות לאהדדי. השמיט הגר"ז שהבין דהמג"א איירי דוקא באין הנרות מדבוקים ע"ש דסגי או בגרות דבוקים או בשלהבת מחוברת, ובאמת במג"א לא הזכיר נגיעת אורותיהן כלל והמ"ב העדיף פירוש הלכו"ש על פי' הגר"ז (וע' תהל"ד דהחמיר אף יותר דתליא רק בגרות דבוקים ול"מ מה שהשלהבת מחוברת). והמעניין ברעק"א וביר"ד סי' י"א ובפנים האורח מישור שציין אליו, יראה דהוא ס"ל דאף בב' גרות נפרדות לגמרי חשיבה אבוקה כל שמאירים יחדיו אור מרובה. והמ"ב צ"ע שבתחילת דבריו על ב' פתילות כ' ידכיון שאורותיהן מגיעין ול"ז למעלה הוי אבוקה' ובשעה"צ 'דהגר"א ציין שבת כ"ג ב'. וע' פרש"י שם, ומשמע דע"ז אפי' הרעק"א מודה דבעי אורותיהן מגיעין ול"ז, ואזיל בתר איפכא לכא' וצ"ע.ג. בביאור"ל סוף ג"ב ומ"ב ע"א ד' נקט כהדה"ח בפ' המג"א דאם נמשך האנינות עד ד' שעות א"י לברך לאחמ"כ ברכה"ש, [כנראה ס"ל דלאחמ"כ עד חצות הוי בגדר תשלומין, ושאיני ברכת של"ע גוי וכדו' דנשנו במנחות ולא בברכות עם השאר], ואולם בגר"ז (וכך הפשטות וכ"מ בלכו"ש ומחצה"ש!) דהכל תליא בקימה ממטתו דאו שעת החיוב כדאי' בברכות ס'.

מכיון שספרו מ"ב מיועד לכלל האוכלוסיה, חסידים ומתנגדיהם כאחד, לא היה יכול המ"ב להשמיט את הגר"ז מורה דרכם הדגול של עדת החסידים כלל ועיקר, ע"כ שפיר הביאו ביותר מתשע מאות איזכורים. אך הביאו במקומות שלעיתים אין בהם חידוש כלל, ורק 'שמא גרים ליה'²⁴.

שמתי לב לאורך השנים שצמד המילים 'גר"ז ופשוט' מופיע בשעה"צ בהרבה ללא כל השוואה לשאר הפוסקים. ובדקתי ומצאתי שאכן כך הוא; כ-24 פעמים הביא ד' 'הגר"ז ופשוט' בשעה"צ, כשביתר הפוסקים החשובים המובאים הרבה יותר פעמים במ"ב – בקושי נזכר לידם תיבת 'ופשוט'. הגר"א שכנו"ל הובא ביותר מ-2500 פעמים, 'הגר"א ופשוט' כ-7 בלבד נוג"ז

יש לציין לד' המ"ב בסי' ע' סק"ב דחייב נשים בפסוד"ז עפי"ד הגרע"א בסי' נ"ח דב' דחיוב פסוד"ז מלתא דתפילה וכיון דחייבות בתפילה הה"נ בפסוד"ז. ובשעה"צ סק"ד 'והגר"ז כ' להיפך וצ"ע. נתעלם לכאור' מהפרמ"ג סי' ק"ה אשל ב' שכ' 'בר"מ סידור שבח מה"ת ונשים אין אומרות כן', ולכאור' בר"מ מבו' דג' ראשונות הוי שבח וזה הרי גם הנשים אומרות, אלא כיוון להר"מ פ"ז הי"ב ומקורו שבת קי"ה ב' לגבי פסוד"ז (ולא כח' ברכות ל"א א' דפסוד"ז מטעם תורה ועי' במיוחס להריטב"א ד' ב'). גם ערוה"ש פטר נשים מפסוד"ז אמנם הוסיף 'ויכולות לומר, ולמה לא יוכלו לומר לה' כמו שעשתה מרים וכל נשי ישראל בקרי"ס'. [אגב הערוה"ש שם חייבם בברכות השחר, והמ"ב הצ"ע בזה לפי חששו דלעיל דיש להם זמן מוגבל א"כ הו"ל מצוה שהזמן גרמן].

פעמים שהמ"ב צידד שלא כהמג"א ואף שהגר"ז נמשך אחריו, שעה"צ תרכ"ד ט' 'הנה במג"א... ואף שהעתיקהו איהו אחרונים, לא העתקתיו דכאמת אין שום משמעות בטור ושולחן ערוך כלל על זה... וכו' ע"ש.

בד' הרמ"א תר"ח דברכים מוכיח פ"א וביחיד אפי' ק' פעמים, הגר"ז פי' דברכים רק פ"א, וביחיד ק"פ, אולם במ"ב פי' דלהוכיח רבים סגי בפ"א משא"כ הוכחת יחיד. ובמקור הרמ"א בנמוק"י שמקורו בריטב"א יבמות ס"ה, מכו' כהמ"ב ע"ש.

גישת הגר"ז בהל' ברכה"נ עי' סי' רי"ב דמצוה להרבות בברכות (וכל' הרמב"ם סוף הל' ברכות) לא נתקבלה במ"ב שעקב אחר הפרמ"ג דלמעט בברכות עדיף ואכ"מ.

24 בשעה"צ סי' צ' ס"ק מ"ה 'שו"ע הגר"ז' בזמן שבמ"ב כתב להיפך מדעתו (דבערב א"צ לילך) ורק העתיק ראשית דבריו ועי' הציון.

יתכן וטעם שהזכירו לעולם בל' 'הגר"ז' ולא שו"ע הרב נאו 'הרב' סתמא כמו בס' תהלה לדוד מהרש"ם ורבים גם 'בעל התניא' ל"נ או כפי שמכנהו תדיר בדרכי תשובה ממונקאטש (וב'מאסף לכל המחנות) 'שו"ע התניא' כפי שקראו לו כל חסידיו (בכמה מקומות נקט הל' 'שו"ע של הגר"ז' (וכמו תלמידי הגר"א שהיו מכנים ה'ביאור' כ'שו"ע שליו'), ופעם בודדת מצאתי בשעה"צ שס"ג ט"ז קרא לו שו"ע הרב לשו"ת שבסו"ס), בכדי לתת לו 'שינוי השם' שיתקבלו דבריו. ובשו"ע הרב (הוצ' מכו' 'אבן ישראל' ירושלים תשע"ב) כ' המו"ל 'וכנה (המ"ב) את שם רבינו בל' הגר"ז על משקל הגר"א כדי להשוות גדולתו של רבינו עם כבוד הגר"א שהוא היה ידוע אצלם שרק עליו סמכו ובנו פסקי ההלכות שפסקו. וכ"ז לא מסתבר רק בדעות ואגדה חסידית היא ששאל להחסידיים איך אקרא לרבכם, וענו לו על דרך שקראת לרבך. ככלל; יחסו של הח"ח ליחסידים אינה התנגדות חריפה מכיון שאחז דסו"ס עמדו כנגד ההשכלה וגדלו בניהם לשות"מ, מאידך בודאי לא היתה לו הערצה אליהם בהיותו מבית מדרשו של הגר"א, עי' 'דוגמא מדרכי אבי' אות ל"ז ואילך, וב'תולדות' לבנו רא"ל בכ"מ (עוד דוגמא על רגישות בנושא זה, בסי' ט"ז סק"ד שינה לשון הארצה"ח מיחסידים' לאנשי מעשה' ע"ש. ידוע גם ש'צינור' תיבת 'ריב"ש' מהסיפור שהביא בספרו 'שפת תמים' אחר שהבין שהכוונה לבעש"ט).

בעקבות המשמעות גרידא שהרי הגר"א לא נתפרש במפורש], הפרמ"ג שנזכר ביותר מ-2200 פעמים, רק פעם אחת כ' פרמ"ג ופשוט', והוא בביאור"ל. החיי אדם שנזכר ביותר מ-950 פעמים, ג"כ מצאתי הזכרה בודדת של 'ח"א ופשוט'. וכן הלאה. אמת הוא דמכיון שחיבורו של הגר"ז ארוך וכולל כל השו"ע רמ"א ונו"כ וכדוגמת הלבוש, יימצא יותר דברים פשוטים מהגהות הגאון רעק"א למשל (שלא מצאתי ולו פ"א רע"א ופשוט', וזה פשוט...), מ"מ מדוע הוצרך השעה"צ להוסיף תיבת 'פשוט'²⁵? אלא כפי שאמרנו; בודאי לא יכל שלא הזכירו מפני

25 דקדוקו של תיבת 'פשוט'

בסי' קס"ז ס"ק פ"ד הביא מיוגר"ז ופשוט' דרך בכה"ג שמוציא את חבירו איכא לדינא ולא יבצע עד שייסמו העונות אמן. ואינו פשוט כלל, ובביאור"ל סי' קכ"ד ד"ה מיד הביא בפשיטות ד' הפרמ"ג שהאריך דאף באינו מוציא את חבירו ה'אמן' משלים את הברכה. – בסי' תע"א כ"א העתיק בפשיטות ד' הגר"ז דלדין שנוהגין לברך כפה"ג על כל כוס כמנהג הרמ"א אזי אף על כוס של קידוש מברכין למרות שהתחיל לשנות מבע"י וכבר בירך על היין כפה"ג, וזה תמיה ביותר ובדוכתיה בסי' רע"א לא הזכיר (לא המ"ב ובעיקר לא הרמ"א) מזה דבר (ואולי ד"כ שאני) וגם שלד' הגר"א שהובא בביאור"ל תע"ג ובשעה"צ תע"ד ד' לכאור' ז"א. וראה עוד ביאורים ג' לפרק א' עוד דוגמא לאי פשיטותו של התיבת 'פשוט'. ובסי' הליכות שלמה מועדים עמ' רע"ד הביא שבמהדורה מאוחרת השמיט הח"ח תיבת 'פשוט' לאחר שפקפק בד"ז עיי"ש – וש"מ דאף תיבת כ'פשוט' לא באה בלא חשבון מדוקדק! – וע"ע בשעה"צ י"ג סכ"א גר"ז ופשוט' אף שלכאור' יל"ד טובא אך אכ"מ.

וככלל; יש מקום לראות תיבת 'פשוט' לאו דוקא לדברים פשוטים שלא היה צריך לכתבם, אלא כהכרעה בפשיטות ההלכה. ולדוגמא יעוי' סי' פ"ח סק"א ובשעה"צ סק"ב, והדברים אינן פשוטים כל עיקר. בשעה"צ תרע"א ל"ו כ' פשוט במקום להביא כמקור את דברי רש"י שבת כ"ב א'. בשעה"צ נ"ב סק"ג כ' 'פשוט' כמקור על דין המפורש במג"א על אתר שם, ואינו פשוט כלל וכמש"ש בתהלי"ד ע"ד הרב גר"ז שהביא מג"א זה. בשעה"צ ח' נ"ז 'פשוט' דבנפל צריך לברך אף ביש לו ט"ק, אך המחצה"ש שם נסתפק בזה (ובמהרש"ם ח"ד קמ"ח נקט סב"ל), אך באמת מקור המ"ב הוא העתקה מבאה"ט, וכיוון ל'פשוט' בזה את 'ספק' מחצה"ש... בשעה"צ תע"ה כ"ח 'פשוט' על שאסר להפסיק בדברים אחרים (אזיל לטעמיה בהבנתו וחיידש עפי"ז בשעה"צ תע"ז ד' דצריך לכוין בברכה על האפיקומן, ול"מ בפר'), ואינו פשוט – [עד תמיה!] ובגר"ז שם להדיא סכ"ב ד'אין בכך כלום' וכ"מ הסוגיא עי' תו' פסחים קט"ו א' ובאור' ריש ה' ק"ש. בסי' כ"ה סק"ה כ' פשוט כמקור לדינו שם שאם עבר והעביר על המצוה אסור לו שוב להעבירה למצוה הקודמת, ובטור"א מגילה ו' ב' להדיא ס"ל איפכא דמחוייב לחזור להקודם וע"ש בקור"א מהרש"ש בזה. בסי' נ"ה שעה"צ ס"ק כ"ו 'פשוט' דסריס כשהוא בן ל"ו נעשה גדול למפרע מבן י"ג, והוא היפך ד' הקר"א יבמות פ' א' דהכריח הכי עכ"פ בשי' הראב"ד שהביא הריטב"א קידר' והובא ברעק"א אה"ע ואף החזו"א אה"ע קכ"ו נסתפק בזה אם נעשה גדול למפרע מי"ג או רק מכ' ואכ"מ. ובשעה"צ רצ"ג ו' כתב פשוט אף דלהר"מ שב' טעמא דערבית רשות אין מדקדקים בזמנה אי"ז פשוט מ"מ אין הלכתא כוותיה. ובמ"ב קע"ד סוס"ק ג' הביא מדה"ח ופשוט (שעה"צ סק"ט) דאם לא טעם מן היין אינו פוטר שאר משקין, אף שבערוה"ש שם סוס"ג נסתפק בזה (אגב ידוע שמעולם נהגו כל ישראל דייני פוטר אף בשתיית מעט יין כמו הדה"ח [ואף שהמ"ב עשאו ליחיד כביכול, מ"מ במג"א וגר"ז משתמע כן] ורק דאחר פיקפוק הביאור"ל דחייב עכ"פ מלא לוגמיו [ועשה כמין פשרה לצאת גם ד' החי"א דבעינין קביעות] מקפידים ע"ז היראים. וידוע שהגר"ד בהר"ן שיבט אנשי ירושלים בפני החזו"א בזה שכל מנהגם כפי דיקדוק ההלכה כדוג' אכילת קוגל והערינג בקידושא רבה, קוגל מפני ברכהמ"ז דס"ל דל"ה פהבב"כ, ודג לפטור המשקין. ואגב המ"ב שם השמיט – או לא ראה – דברי הגרעק"א בשם הבתי כהונה ויש שחששו לו אכ"מ). ובשעה"צ ס"ו סק"כ בשם 'אבן העזר ופשוט' (וכ"כ בשעה"צ נ"ג סק"ה) וכבר תמיהו בזה רבים דהלא לפי הכרעת המ"ב דלובש הטלית ומברך לאחמ"כ אכ"מ מה שייך ביוש בזה.

רוגזם של החסידים, להישען על פסקיו לא יכל מפאת חדשנותו ואי קבלתו כשאר הפוסקים, הדגיש והביא מדבריו הפשוטים [או אפי' שאינם פשוטים כ"כ אך כ' בכ"ז עליהם ופשוט ליתן להם כביכול גושפנקא של פשיטות] שכולם יוכלו לקבלם.

השמטת איזכור שמו

דבר מעניין מצאנו, שפעמים רבות מביא הגר"ז בשם 'אחד מן האחרונים' ואינו מקבל דעתו בתקיפות. לא יכל להזכיר שמו שמא יאמרו חסידיו ומעריציו איך אפשר לחלוק על מורם ורבים, לכן בחר שלא להזכיר שמו. בסי' רמ"ב המג"א הביא היר' ושבח"ל 'לווין בריבית לצורך סעודת שבת'. המ"ב בסק"ד כ' מכמה אח' דהיינו מגוי או באופן המותר, ובשעה"צ ס"ק ט"ו 'ודלא כמה שראיתי לאחד שהתיר ברבית דרבנן. ועי' ביאווה"ל'. בביאווה"ל על אתר ד"ה כדי כ' בזה"ל 'עי' במג"א שכ' בשם היר' דלוין ברבית לצורך סעודת שבת, והעתקנוהו במ"ב עכ"ל. הרי שלא הוסיף על דבריו שבמ"ב ונראה כביאווה"ל לבטלה, וביותר שמציין אליו בשעה"צ. ניכר הדבר שהיה כאן ביאווה"ל ארוך המתקיף היתר זה של אותו 'אחד' ללוות בריבית גמור דרבנן לצורך מצוה. ומיהו אותו המתיר? הלא הוא הגר"ז שם על אתר וז"ל בס"ט מותר ללוות ברבית של דבריהם לצורך סעודת שבת וכו' וע"ש בקו"א סק"ה. וכנראה מפני אריכות שלא לצורך השמיטו והסירו מן הדפוס²⁶. (וכד' הגר"ז וכדרכו לישען על פשטות המג"א שהעתיק בסתמא להיר' עי' גם בחכמ"ש למהרש"ק ובמחזיק ברכה לחיד"א).

בוא וראה כמה דקדק רבינו בזה, בסי' ר"ט בשעה"צ סק"י 'פשוט' בכירך בטעות בפה"ג והיה בדעתו לשתות עוד יין אף שלא היה לפניו, ובדין תורמוס בסי' ר"ו ג"כ כ' בשעה"צ סקכ"ט 'פשוט' דאף בלא היו לפניו א"צ לחזור לברך כאם היה דעתו סגי (אף שלשונו ע"ז בביאווה"ל שם 'ומסתברא'). ואמנם דעת הגר"ז ר"ו ס"א דבעיא לפניו (וכבר התפלא בזה בבדה"ש ג"ז ח'), אבל כך דרכו של רבינו וכנ"ל. (ועי' ישועות דוד אר"ח ב').

26 ביאווה"ל המקצרים

כפי שכתב בנו (עמ' כ"ה), גם הרח"י פופקא (מתלמידיו) העיד שהיה הביאווה"ל ארוך יותר ממה שלפנינו. ושמעתי שבספריית חב"ד (ניו יורק) ישנו כת"י הח"ח של המ"ב להל' שבת, ושם יש ביאווה"ל שלא נדפסו מעולם (ויתכן שהם לבנו). ענין קיצורי הביאווה"ל הארוכים מכפי שכתבם בתחילה, הוא מחמת שאין הח"ח רוצה להביא את חידושי-פסקיו שלו, וראה ע"ז בארוכה בפה"ג 'חידושי'. בנו רא"ל מספר דבתחילה כשכתב כמה סימנים אביו גער בו 'האם ללחום עם השו"ע באנו? הלא רק לפרשו באנו!' ועע"ש. וראה לשונו בביאווה"ל קי"ד ד"ה בלא 'יהנה אף דלהכריע נגד השו"ע קשה מאד אחרי דהרבה דהרבה מגדולי האחרונים קיימי בשיטת השו"ע...'. ועי' בביאווה"ל קפ"ח ד"ה שנתן.

עוד דוג'; במ"ב תקע"ה סק"כ ציין לביאור הלכה, בזמן שאין כלל ביאווה"ל בסי' זה. ובשעה"צ רנ"ד ס"ק מ"ח ציין לביאווה"ל בסי' רנ"ג מהו שיעור מאב"ד בחמין, ולא מצאתיו שם, וקצת נראה שכוונתו לביאווה"ל בריש הסי' שם ד"ה תבשיל, שהיה צריך להיות ארוך יותר, וקוצר משום מה. בסי' ר"ס 'אך על ההיא דהנוב"י גופא יל"ע הרבה וכמו שכתבנו שם' לא ברור כ"כ כוונתו וע"ש סק"ז ואולי לשעה"צ שם סק"ח. בשעה"צ ע"ו סק"ו מציין לביאווה"ל וכפיה"ג לא נדפס (ויש לשער דהיה בו אריכות בענין השינוי בין סנדל לבגד עי' במג"א וגר"ז ונ"מ ביניהם). ובביאווה"ל סי' ג"א ד"ה ברוך, ציין לביאווה"ל בסי' ג"ד, ושם אין ביאווה"ל בנידון זה, ושמא שוב העבירו ל'משנ"ב' שם בס"ק ג' ע"ש. ובשעה"צ סי' צ"ב ס"ק ט"ו 'ועי' ביאווה"ל' צ"ב כוונתו. ובביאווה"ל סי' ק"ח ד"ה או, חזר ממש על דבריו שכתב כבר במ"ב ס"ק

בביאורה"ל בסי' ש"מ סי"ג ד"ה אין שוברין כ' בזה"ל יומה שרצה אחד מן האחרונים להוציא מזה דלא שייך קריעה כי אם בדבר הנתפר ונארג שנתדבק מגופים רבים וכו' זה אינו דמבו' בירו' בהדיא דבעור שייך ג"כ קריעה. וכבר רצה לומר כן הנשמ"א ודחה זה מכח הירו' הזה' עכ"ל. והוא שם בהגר"ז (בסוגריים²⁷) בסי"ז 'אבל משום קורע אין איסור אלא כשקורע גופים רבים שנתחברו וכו'.

בביאורה"ל סוף של"ו ו'החי"א ועוד אחד מאחרוני זמנינו פי' באופ"א, דהיינו שיש חילוק בין אם האילן בריא או תש... ואישתמיט מגייהו הירו' הלז דמוכח בהדיא דאדם קאי' וכו' (הובא בתשו' מהרש"ם ח"ד קמ"ח). ובשו"ע הגר"ז בסי' הנ"ל בסופו בסוגריים 'סכ"א: מותר

ל"א, בודאי היה כאן תוספת שאינה לפנינו. ובביאורה"ל סי' ל"ב סי"ח ד"ה יש, כתב 'עיי'ן ברעק"א וכה"ג כתב מחצה"ש בשם פר"ח, וזה כבר נתפרש היטב בביאורה"ל אחד לפניו ע"ש – ואגב החזו"א ח' ו' העיר על דבריו אלו הנ"ל, שכתב בשם הרעק"א ואילו הרעק"א רק הניח בצ"ע, אך באמת כנראה שהח"ח הכריע כן ולכך צירף אליו דברי הרעק"א, וראה לשונו בביאורה"ל קי"ד בסוף הבאת חידוש הרעק"א דבלייל שבת אין הזכרת הגשם מעכבת 'וסיים דצריך עיון', וכפיה"נ הח"ח כאן פקפק בחידוש זה (והעתיקו 'דק' בביאורה"ל) מטעם שהמ"ב עצמו בביאורה"ל רס"ח סי"ג צידד כהא"ר שהיחיד אי"י במעין ד' (ע"ש בדע"ת). בביאורה"ל סי' מ' נסתפק בדין ב' כיסויים למעלה בלא מכל הצדדין 'צע"ק והפוסקים לא הזכירו חילוק בזה, ובמ"ב על אתר ס"ק י"א שגיחים תחת שני כרין (ובשעה"צ כ"א 'מוכח מפרמ"ג'). – המ"ב סי' ע"ז סק"ד 'יראה שילכו המים על כל המקומות שהמי רגלים נשפכים שם' ובשעה"צ סק"ו 'פשוט'. ואילו בביאורה"ל על אתר נסתפק ביש ב' מקומות וביניהם טופח ע"מ להטפח אי סגי במקום אחד כו' והביא דקדוק מהש"ש והניח בצ"ע ע"ש, ולפ"ד זהו עוד דוג' שכתב המ"ב והביאורה"ל בנפרד וכנז"ל, וכן הבין בשו"ת להגר"ח ע"ש, אך לענ"ד צ"ע, ובמ"ב כוונתו על מקומות נפרדים לגמרי דאז בעי שהרביעית יהא על כל המקומות והוא 'פשוט', משא"כ כשיש חיבור ביניהם ודו"ק.

מעניין לציין כאן לשון הביאורה"ל בסי' ש"מ ס"ד 'וביאורם בירושלמי אינו מוכרח, כאשר כתבתי בחידושי'. ועי' להרב ישר בספרו פ' כ"ו דמביא שהיה בדעת הח"ח לחבר פירוש על כל הירו'. ואכן ניכר בקיאותו ועיונו בירו' במקומות רבים ובפרט במד"מ בביאורה"ל רבים כמו בסי' נ"ב, ובשעה"צ תרמ"ו ד' ועוד רבים. ועי' גם לבנו בעמ' מ"ג בסדר לימודו עם הירו' ג"כ. עצם החידוש שמביא ד' הירו' להלכה, וכ"ה בהקדמת החי"א לתועלת הנשמ"א 'נמצא בו כמה חידושים ומימרות מירו' שביארתו אותם יפה...', נראה שהוא מדרכי רבינו הגר"א ואבדו דכולהו הוא הרמב"ם (וכמש"כ הגר"א רל"ה 'ובפרט שהר"מ תמיד נוטה אחר הירושלמי') ודו"ק. עי' גם בהע' סוף פ"ג על הבאת פסקי הראשונים להלכה ומהרמב"ם ועוד. – יש לציין בזה לדבריו שבביאורה"ל הראשון למ"ב 'נכון מאד ליזהר לומר קודם כל ג' תפילות הודאת ה"ה המבואר בירו' פ' תפילת השחר' וכו'. אך הערה"ש [כדרכו] בסו"ס א' שלו 'ישום אחד מהפוסקים לא הביאו זה' וכי' שם טעם לזה. ומקור הח"ח כפיה"נ הוא בקונטרס 'מרנניתא טבא' מהגר"ר יונתן וואלינר מתלמידי מוהר"ח וואלאזין (ולא מהגר"י אייבשיץ שהיה דורות לפניו, כפי שטעה ידוע אחד) אות כ"ב. קונטרס זה הוציא הח"ח בסוף ספרו אהבת חסד.

27 עי' במבוא ל'קונטרס השולח' להגר"ח נאה (עמ' י') בדבר עניינו של הסוגריים המצויים בשו"ע הגר"ז, ועי' שו"ת מהרש"ם ח"ה ל"ד 'וזאת לדעת כי ד' הרב אלו המה מוקפים בשני חצאי עיגול ואולי מטעם שלא הי' הדבר נחלט אצלו להלכה ואינו ידוע את מנהגו איך דרך קסתו'. [וכ"כ עוד כמה מתלמידיו הגדולים, אולם יתכן שבסוגריים הכניס חידושים מעצמו] (סוגריי הגר"ז תצ"ז ס"ב הובאו בשעה"צ שם כ"ז, וכן סוגריי שבסי' קס"ז הובא בשעה"צ סק"ג. ובשעה"צ סי' מ' סק"ג). – בעיקר שיי' הגר"ז כאן; הנה גם בפי' חזון יחזקאל לתוספתא שבת (בהשמטות לפי"ז ה"ט) תמה על הגר"ז מירו' זה, ולא הזכיר ד' הביאורה"ל. וביישובו עי' בקצה"ש שם ובסי' בית ישי' להגר"ש פישר סי' י"ז.

לישען באילן בריא אבל בתש אסור מפני שמנידו וה"ז משתמש באילן. וסכ"ב: מותר ליגע באילן ואסור להנידו מפני שהוא מוקצה ואסור בטילטול. (וכדבריהם גם בכלכלת שבת – קוצר, לבעל התפא"י). ומיניה וביה עוד נח' לשיטתם; דבשעה"צ ס"ק נ"ד כשמנידו אסר משום משתמש, ולא משום מוקצה וכמ"ש בשעה"צ מ"ב 'ואף דהמג"א בשי"ב סק"ו דעתו דבעשבים נמי יש בו משום מוקצה אפילו בעודן מחוברין כבר הק' עליו הרבה אח' שם, ושם בסי' שי"ב סק"ט ושעה"צ כ"ב פי' דולא יזיזם היינו יתלשם דלא כמג"א, אמנם הגר"ז כדרכו נקט בס"ט כהמג"א וכ' 'ולא יזיזם' כפשוטו, וכ"כ בשל"ו ס"ד לשיטתו (ועי' בתהל"ד).

בביאור"ל תרמ"ו ד"ה ולעיכובא, נסתפק בהדס שיש בו תרי רובי, היינו גם רוב עבות, וגם שברוב העבות איכא רק ב' עלין מתוך ג', וכ' 'והנה ראיתי לא' מן האחרונים דמשמע מדבריו דיש להכשיר גם באופן זה, וכן משמע מחיי אדם, אכן לענ"ד צ"ע דמנין 'וכו', והניח בצ"ע ע"ש (ואכן החזו"א קמ"ו כ"ט החמיר), ונראה להדיא גם כאן שהשמיט האחד מן האחרונים בכוונה לאחר פרישת שמו של החי"א לאחריו. ו'אחד' זה, כפיה"נ הוא הגר"ז, שם בסעי' ד' 'ואם בתחילה היה כולו או רובו עבות ואח"כ נשרו' וכו', הרי שגם על רוב עבות איכא דין 'נשרו'.

עוד אציין בקצרה מקומות שראיתי בהם כנ"ל; א'. שעה"צ סי' רמ"ד ס"ק י"ט י' ואף שראיתי עוד לאיזה אחרון שמחמיר אף לענין סיתות אבנים, נראה לי שאין לחוש לזה.. ללא ספק כוונתו להגר"ז שם ס"ו ובקו"א שלו סק"ג. ב'. בביאור"ל סו"ס תמ"א 'וראיתי לא' מן האחרונים שכתב בהיפוך זה 'וכו' ע"ש היטב, והוא בהגר"ז על אתר ובאריכות בקו"א שלו סק"ה. ג'. ביאור"ל סו"ס מ"ב ד"ה מילתא היא 'שוב מצאתי לא' מן האחרונים שכ' ג"כ דלמעשה יש להחמיר כסברא ראשונה, כפי הנראה הוא הגר"ז שם 'ולענין הלכה יש להחמיר כסברא ראשונה אע"פ שהעיקר כסברא השניה'. ד'. שעה"צ סי' תר"ז ס"ק י"ב 'והנה ראיתי לא' מן האחרונים שר"ל דבר חדש' וכו', והוא נמצא בהגר"ז שם ס"ח 'ורשאי לישב אח"כ'. ה'. בשעה"צ סי' קצ"ח סק"ד 'דה"ח ומסתברא כותיה. דלא כמו שראיתי לאחד שכתב בהפך מזה, והוא שם להגר"ז ס"א 'שוב אינו עונה אחר ברוך שחזר המברך'. ו'. ביאור"ל סי' רע"ח ד"ה בשביל 'לכאור' לא היה לו לתלות כלל בחושיב"ס רק באם ע"י מניעת השינה יבא לידי סכנה... וכן ראיתי לאחד שכתב כן ומשמע שהוא מפרש כן דברי הגמ' והשו"ע אבל לענ"ד ל' הגמ' והשו"ע הוא כפשוטו ממש' וכו', ול' הגר"ז שם 'בשביל החולה שישן אם הוא חולה שיש בו חשש סכנה אם לא יישן'. ז'. שעה"צ רנ"ו סק"ג 'וראיתי לאחד שהעתיק מהמג"א שעה קודם הלילה לענין חנויות, ואותו המעתיק לא דק בלישניה כלל' וכו', ובהגר"ז שם ל' מ"מ ראוי לשלוח איש לסגור החנויות כמו שעה קודם הלילה. ח'. ביאור"ל ל"ט ד"ה או מומר 'ראיתי לאחד שכתב היפך זה ולא נהירא' אולי כוונתו להגר"ז שם בקו"א וצ"ע. ט'. בשעה"צ ש"א ס"ק נ"ט 'ולא כיש מי שרוצה לומר דהוי משוי', והוא בגר"ז שם סעי' י"ב ובקו"א סק"ה. י'. ובשעה"צ תע"ג פ"א 'אח"כ מצאתי שיש אומרים שלכתחילה נכון' וכו' הוא בגר"ז שם מהפרע"ח, י"א. גם בשעה"צ תרי"ג ט"ז 'ויש מן הפוסקים שכתבו טעם אחר דהצריכו לעשות שינוי שלא יוציא ידו מתחת שפת חלוקו (אפילו להגביה חלוקו מעט כדרך שעושין כל עוברי המים בחול)... וטעם זה סתם המחבר לעיל... והוא סותר בזה את עצמו' וכו' ללא ספק שכוונתו להשיג בזה על הגר"ז שלשונו כך מילה במילה ע"ש. י"ב.

בביאורה"ל רי"ט סוד"ה חבוש 'וגדולה מזו מצאתי לאחד שכתב... ואף שלדינא לא נראה כן דכפיה"נ נמשך אחר לשון המקרא' וכו', והוא בסידור הגר"ז לוח ברכה"נ פי"ב. (וראה בהע' בפ"ו עוד מובאה).

צירופו לשאר ה'אחרונים'

בביאורה"ל בסי' תצ"ד האריך בביאור טעם תחתון ועליון בעשרת הדברות, ומסיים 'זהו תמצית דברי האחרונים'. והלא הם כתובים בספר הגר"ז באריכות כצורתה. דוגמא זו, שונה מהשאר, שהרי כאן אינו משיג ורק כמעתיק בעלמא ואהב ניסוחו הברור של הגר"ז ומשמיט שם אומרו ואין אחר שרצה להביא גאולה לעולם יותר מכהן גדול זה. ומכל האמור נראה שהשאיר לנו הכהן חותם ברור ו'אחד' ומיוחד (כל' הגראמ"ה הנ"ל) הוא אותו מן האחרונים. למרות ש'אחרונים' הוא לשון רבים, מ"מ כבר כ' רבינו עצמו בלקוט"ה תמורה שכתב כן אף דנתכוין ל'אחרון' אחד (וזה קצת פלאי), ובשעה"צ תקכ"ו ס"ו קרא לגר"ז לבדו כ'איזה אחרונים' ובשעה"צ תרי"ז סק"ב 'ומה שכתבתי יש מחמירין הוא הגר"ז'. ואמנם כמובן זהו אינו כלל מוחלט ופעמים כינה החי"א והגר"ז יחדיו כ'איזה אחרונים' כמו מ"ב קע"ד ל"ט וקצ"ז י"ב, שעה"צ משנ"ס אות חי"ת סק"א 'לקצת שמחמירין בזה' הם א"ר וגר"ז. ובשעה"צ ק"י כ"ג 'חי"א ושאר אחרונים' הוא הגר"ז לבדו במוסגר שם. ופעמים אף על פו' אחרים (בעיקר חי"א ודה"ח) וברצותו מקצר. בשעה"צ מ"ז סק"ז ובביאורה"ל שם ד"ה הכותב, פירט את האחרונים שהביא במ"ב 'הלא הם ט"ז מג"א והגר"א' והשמיט את הגר"ז למרות שלשונו שם במ"ב (סק"ד) הוא ללא ספק העתק כמעט מילה במילה מהגר"ז. ומסי' צ' שעה"צ מ"ד ובביאורה"ל סי' צ"ב ד"ה אבל – רואים שהעדיף לתלות הדין בחי"א מאשר בגר"ז ע"ש.

העתקת לשון הגר"ז לביאור דין

כאן גם המקום להאיר; דפעמים רבות העתיק ביאור דין מסוים מהגר"ז ולא ציין לנו מקורו בשעה"צ²⁸, ועפ"י הוא כשאינו דין ורק הסבר וכדו' לא ראה צורך לציין מקורו כלל (וא"כ יל"ד האם שייך לדקדק בזה להוציא נ"מ ממנו להלכתא). – כבר הבאתי לעיל שהעתיק

28 וכדוגמת מ"ב סי' ל' סק"ז, ושם בביאורה"ל כתב 'עין מ"ב במש"כ... והוא משו"ע הגר"ז ומתורץ בזה קצת קושיא של הא"ר וכו'.

נדיר למצוא שמדנפשיה פירש ההלכה [ואף דלפעמים לא ציין מקור העתקתו בשעה"צ, מ"מ המחפש ימצאנו בנו"כ על אתר]. פלא הוא לשון המ"ב תצ"ז ז' 'ואע"ג דלכמה פוסקים עיקר צידה ביו"ט אינה מה"ת' וכו', וכן שם סק"ח 'ל"ד ספק צידה אלא ה"ה כל ספק מוקצה' וכו' הרי לא באיסור צידה עסקינן כלל שהוא ניצוד מאליו ורק דאינו מן המוכן וכן מפורש בביצה כ"ד ב'. גם בסי' תרכ"ו י"ג '...ומ"מ בקציצה לבד לא מקרי עשיה גמורה כיון שלא קצצן קודם שהדלה וע"כ צריך לנענע ג"כ אחר הקציצה...'. אריכות ביאורו צ"ב, דבפשטות אין הקציצה עשייה כלל, ורק הניענוע לאחמ"כ חשיבא כסיכוך גמור מלכתחילה ועיי'. ובסי' תרמ"ט כ"ג כתב 'אבל ביום ראשון דבעינן לכהם אינו יוצא בה אפילו בדיעבד כ"ז שלא ביטלה העכו"ם דאסורה בהנאה ולא מקרי לכהם' ואיני יודע שיחו שהרי בודאי לא יצא כיון שלא זכה בו והוי שאול ואם יזכה בו הרי כיתותי מיכתת שיעוריה, ולמה נכנס לפירצה דחוקה מצד דאיסור"ה ליה לכהם שהוא מחלוקת ראשונים.

ממנו ואמנם שם כ' בשם 'אחרונים' הניסוח של הגר"ז – כמה דוגמאות; במ"ב סי' ע"ה י"ט בביאור הקרא דולא יראה בך ערות דבר אריכות לשון, והוא מילה במילה מהגר"ז ריש סי' ע"ד. לשונו בסי' ק"ב סק"ד 'כדי להרים מכשול מחבירו' וכו' הוא העתקה מהגר"ז, והערה"ש גילה שם אומרו (ובב"י בשם מהרי"א מקור הרמ"א הוא בל' אחר). במ"ב ק"י כ"ח לשונו מהגר"ז (וציין בשעה"צ למג"א אך שם הוא בל' אחר). ובסי' תע"ג ס"ק כ"א אריכות בטעם טיבול כרפס מילה במילה מהגר"ז כשבשעה"צ הסתפק ב'ש"ס'. כך גם בסי' מ' סק"י הוא העתק מדויק מהגר"ז, ובשעה"צ 'גמרא'. עוד דוגמא, סי' ע"ב סק"ט הוא מהגר"ז ולא ציין כלום בשעה"צ. בסי' א' סק"י 'אבל התורה והתפילה יהיה בשמחה' וציין בשערו 'אחרונים' ולא ראיתי להם זולת הגר"ז (וע' לו באריכות בתניא בפרט בפל"א בשם האריז"ל ע"ש. וע' מ"ב צ"ג סק"ד) והמשך דברי הרב ז"ל שם 'ויש לעסוק בתורה שבע"פ' והוא בא"ר מהמקובלים, השמיט המ"ב (כדרכו. ראה להלן בפרק ההשמטות).

וכן בעוד מקומות גם משאר אחרונים, בסי' מ"ז סק"כ 'ונקטו אלו משום שיש בהן ברכה' לא הביא מקורו, ובב"י סי' מ"ח נתן טעם אחר, וכן תר"י ברכות י' ב' בשם ר"ש מן ההר. אמנם מקורו בל"ח ברכות פ"א או' ע"ה הובא כדרכו בא"ר. ושם בסק"י אריכות רבה דתמיד יהיה תפילת האב והאם שגורה להתפלל על בניהם וכו' בלא ציון מקור כלל אך הוא מילה במילה מהעטרת זקנים על אתר. דבריו בסי' תפ"ד סק"ח הועתקו מהט"ז בשם טור שם, ובשעה"צ שם סק"ו מהפרמ"ג, ובשניהם כ' בלא ציון מקור, וכן רבים – בסו"ס תקס"ח 'וישמור עצמו מן הכעס... שלא יבא לכלל כעס' בלא ציון מקור. אבל הוא מילה במילה מהבאה"ט על אתר שם בשם חס"ל, ובאמת מצוי הוא שהעתיק דינים [ולא רק ביאורים כנ"ל] מבאה"ט (וסמך על מה שהוא נמצא בגליון) דוגמא מ"ב י"א ס"א, ובמ"ב ג' ה' העתיק כלשונו אך ציין בשעה"צ את מקורו של הבאה"ט גופא, ובמ"ב ח' ל"ט ציין 'פשוט' על העתקת הבאה"ט²⁹. – יל"ע במש"כ בסי' תרע"א ל"ט בפשיטות בדרך אגב ובלא מקור [וכפיה"נ לקח כן מהפרמ"ג שם] דמדליקין נ"ח בבית מדרש, ולא נזכר כלל הדלקה חוץ מבית הכנסת דומיא דגס בביהמ"ק כמ"ש בס' המנהיג סי' קמ"ח (ומש"ש בכה"ח דדוקא בביהמ"ד שמתפללין בו צ"ע דא"כ ה"ז כבר ביהכנ"ס וכמ"ש בהל' ביהכנ"ס). גם במ"ב צ"ד כ"ו 'דהיינו שלא עבר זמנה' בלא מקור אך כפיה"נ הוא מפרמ"ג ושמא לא הזכיר שמו כי הפרמ"ג בסו"ד צידד דאף כשעבר זמנו משלים (וכ"ה בפסקי רא"ה ברכות ל' א'), ובמ"ב סי' ק"י כ' לשון זה ממש ובלא ציון מקור, ושם מקורו בהגר"ז, וא"כ כפי הנשמע באם עבר זמנו אין לו תשלומים (וכ"כ ערוה"ש שם) אך א"כ סותר למש"ש בס"ק ט"ו.

קונטרס אחרון להגר"ז.

אולי יש לשער שהמ"ב לא ראה או עכ"פ לא למד בתדירות את הקונטרס אחרון להגר"ז³⁰:

29 ובסו"ס י"ז תמה המ"ב סק"י על דרשות מהרי"ל וכי עד שישא אשה יהא בטל הציצית, וכל הרואה ישתומם, ולמה להעתיק כן כשברור דהכוונה לטלית גדול וכך מנהג כל האשכנזים מעולם (כולל בראדין). אך באמת כל כולו העתקה מבאה"ט שם בשם שכנה"ג. (ועדיין צ"ב למה להעתיק כן כשמנהגינו מבואר).
30 הקרא יצא בזקנותו לאחר הדפסת שו"ע הגר"ז שהוציא בצעירותו. ועי' בסי' רמ"ג ס"ג ובסי' רמ"ד

בביאורה"ל בסי' שט"ז ד"ה ולכן, דן בחידושו של הט"ז המתיר דבר שאינו מתכוין כשהוא 'ספק פסיק רישא', ולבסוף מסיק ראייה לדבריו מד' הרמב"ן במלחמות פ' כירה בסוגיא דהלא מצרף³¹. כיוון בכל דבריו לקו"א לשו"ע הגר"ז בסי' רע"ז. בדברי הגר"ז שם גם מתיישבת שאלת הביאורה"ל בסי' רע"ז ד"ה שמא יכבנו.

בביאורה"ל סי' פ"ט ד"ה ולא לאכול, חידש מדנפשיה דבמ"ש חז"ל ואותי השלכת אחר גוך אחר שנתגאה קיבל עומ"ש, באו להוסיף איסור על אכילה קודם ק"ש כמו קודם התפילה מלא תאכלו על הדם ע"ש נ"מ בזה. עי' בקו"א להגר"ז בסי' ע' שכ"כ בל' אפשר עיי"ש³². ובביאורה"ל סי' ע"ט תמה מאד על פסק השו"ע שם, ובסוד כתב שמצא כן בס' יבשר טוב. וקושייתו בקצרה נמצאת בקו"א להגר"ז שם (ובעיקר קו', וכה"ק בקו"א לעירובין שם, ע' ערוה"ש שתירץ קושייתו וכיוון בזה מדנפשיה להמאירי שם).

בביאורה"ל סי' ר"ג ד"ה ישתדל, העיר על ל' השו"ע ישתדל להכין בעצמו שום דבר לצרכי שבת כדי לכבדו, וברמב"ם אי' ע"ז בל' חייב³³, והסיק דלאו דוקא הוא ורק מדחזינן שהאמוראי

ס"ט שבהג"ה נכתב שהגר"ז חזר בו בקו"א [בכלליות הגר"ז סמך עצמו בעיקר על המג"א, ומסרו בשמו שחזר בו מזה לעת זקנותו, וזהו גם מקור חזרתו שביסודו' בהל' ברכה"נ ועוד (יסודו' הרב' הובא גם בשעה"צ קע"ד מ"ד בשם 'איזה אחרונים' ע"ש ובשעה"צ ר"ח ג"ב לגבי הנוסח ועל הכלכלה לאחר שהביא כן מהמעש"ר), והעולה על כולנה שתקע יסודותיו שם כדעת הגאונים והגר"א בחישוב שקיעה"ח וצה"כ ודלא כר"ת כסתימתו בשו"ע. וככלל; עפ"י מחלוקתו עם המ"ב הוא משו"כ שהגר"ז לעולם נטה אחר המג"א או עכ"פ כפשטיות המג"א (בלא הגהת מחצה"ש לבו"ש פרמ"ג ודומיהם) דו"ק ותשכח. בשעה"צ תס"א ל"ב האריך דלא כפשטיות המג"א דאף להטביל אסור, וכך סתם שם במ"ב בשם רבינו מנחם דשרי להטביל, אולם הגר"ז תע"ה י' אסר מעיקר הדין]. כך גם משמעות ל' ובייתר לפי מה שמצאתי עתה בקו"א של הגר"ז ובביאורה"ל סי' ל"ב ס"ח ד"ה בתחילת הביא להקו"א בהגה"ה – ביאורה"ל קע"ד ד"ה ואפי'. אך בשעה"צ תצ"ח ככ"ד: יוכ"כ הגר"ז וה"ר ממקואות פ"ז מ"ד' והוא לו בקו"א סק"ו שם.

31 עי' בשערי ישר ש"ה פכ"ג ג"כ פליג על הט"ז מסברא, ונתקשה ג"כ מזהלא מצרף' ע"ש מש"ב, ובחי' רש"י הכהן לכתובות סי' ד'. – והנה יש לציין שבביאורה"ל שכ"ז ס"ט אסר בפשיטות לרחוץ בדבר בספק אם בודאי משיר את השיער. ורואים שאף שהביא ראייה לסברת הט"ז מ"מ חשש בספק פס"ר לספק דא"י [ואולי דהחשיבו ליספק ידיעה' דלא חשיבא 'ספק' לע"ז, ואכ"מ].

32 ובמ"ב סק"ב טוב שיאמר מתחילה עכ"פ פ' שמע ישראל [גר' עפמ"ש רפ"ב דברכות שהוא קבלת עומ"ש], וכ"ה ב'מחנה ישראל' פ"ב ה"ב. אולם לכאור' כ"ז בטעימה וכיוצ"ב אבל אכילה ממש איכא נמי עוד לתא דאיסור אכילה לפני מצוות, עי' נדחי ישראל רפ"ח. והנה מקור לחידוש זה י"ל עפ"י דמב' בתר"י ריש ברכות (וכן עי' באבי עזרי פ"א מק"ש ה"ט דכ"ג מד' שאג"א ד') דהאיסור הוא בהק"ש שלאחר האכילה ולא [רק] בהאכילה שקודם הק"ש, ולפ"י צב"ג, ולהנ"ל ניחא מאד.

33 עי' דקדוק כזה גם בביאורה"ל בסו"ס רנ"ב [ובערוה"ש ג"כ כ' דל' חייב לאו דוקא והניח ד' הגר"ז בצ"ע והוסיף דאמרינן בזה אשתו כגופו ע"ש] (וע"ע שעה"צ קצ"ז סקט"ו ובביאורה"ל רי"ט). והנה על מסקנתו דכעין חובה מדביטלו תורה עבור זה, עי' בביאורה"ל ר"ס שנסתפק במצות רחיצה שהיא רשות אי מבטלין תורה עבורה וה"ר מר"י בר אילעי ועכ"פ לפניו ידיו ורגליו ע"ש.

ל' שו"ע צ' ס"ט ישתדל אדם להתפלל בכיכנס עם הציבור, אפי"ה בחתימת השמירת הלשון ח"ב פ"א נקט הח"ח שהוא חיוב (ובמ"ב צ' סקנ"ב תוכחת מגולה) אכן בספרו נדחי ישראל פ"ה למ"כ (ועי' אגרי"מ או"ח ח"ב כ"ז וח"ג ד', ובעמק ברכה). נייש להעיר דהר"מ פ"י מק"פ הי"א וכן שם פ"ב ה"ב ופי"א

ביטלו תורתן עבור זה (קידושין מ"א א' ושבת קי"ט א') אלמא כעין חובה היא, וסיים 'ומ"מ צ"ע'. עוד בשעה"צ שם סק"ט הק' איך ביטלו הנהו תורתן לזה והרי מצוה שאפשר לעשותן ע"י אחרים אין מבטלין תורה בשביל זה (מו"ק ט' ב'), וכי 'אי נמי, דדוקא לענין כבוד שבת אמרינן כן דחמירא משא"כ לענין שאר מצוות וכו' וצ"ע'. ולא ברור כלל איך כבוד שבת חמירא משאר מצוות דאור', אך המעיין בקו"א להגר"ז שם יראה נפלאות מתורת ה'. דבאמת כיון שעסקו בתורה לא נתחייבו לעשות כל ההכנות מדין מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דבמקצת נתחייבו דהוי מצוה המוטלת על גופו, שזהו חיוב גמור לא מצוה גרידא³⁴. ובה אולי יתיישב מה שהביא המ"ב בסי' ת"ס סק"ה על מה שהרא"ש היה משתדל בעצמו בעשיית המצה 'ומצוה בו יותר מבשלוחו', (ממג"א. ולא כמש"ש הגר"א בביאורו מהטור) ולפיר' צ"ב איך ניתבטל הרא"ש מלימודו למען ה'מצוה בו' והרי רק כבוד שבת נשתנה משאר מצוות (וכן מנהג כל גדולי ישראל מעולם). ולהאמור ניהא מאוד, שגם מצוה 'שימור' המצה היא כמצות 'כבוד השבת' דכל שעושהו בעצמו ה"ז קיום יותר בגוף המצוה. (וע"ע בביאורים בסופו, ואין רצוני להלאות מדאי את הקורא).

הביאור"ל שם בד"ה כי זהו כבודו, כי ליישב קו' החו"י איך החכמים הקילו בכבודם הא גדול כבוד הבריות וכו', ותיירץ [ע"פ הפרמ"ג] דהתם באבירה אין הכל יודעים שהוא עוסק במצה, ובה תי' הביאור"ל הא דקידו' ע' ע"ש [אך צ"ע לדבריו הא דשבעות ל'], ולדרך הגר"ז א"ש בפשוטו בהכא שהמצוה גופא במה שטורח ומתבזה לכבוד שמייים, בזה ל"ש פטור דכבוד הבריות.

ביאורים לפרק ב

א. מחלוקת המ"ב והגר"ז לשיטתייהו

ומכאן: דישנה עוד מח' גדולה לדינא בין המ"ב להגר"ז, והוא; האם דין 'מצוה בו יותר מבשלוחו' הוא לעשות את כל המצוה המוטלת עליו בעצמו, או דסגי שיסייע במקצת ויטרח בגופו. ולשיטתייהו קאזלי; בסי' תל"ב המ"ב כי בסק"ח 'ועכ"פ יסייע בדבר כי מצוה בו יותר מבשלוחו' ושם בפרמ"ג באשל ה' דסגי במקצת לקיים 'מצוה בו'. אך בהגר"ז שם מ' דלמצוה בו יבדוק הכל. ועוד, הגר"ז סי' רי"ג מבאר דההידור לברך בפיו מאשר לשמוע מאחר ולצאת ממנו הוא מטעם 'מצוה בו' ולכך רצו א' מברך לכולם ואם רצו כאו"א מברך לעצמו ע"ש, אך

מהל' ברכות ה"ב ובהל' תשובה רפ"ז נקט ל' השתדלות בחיוב גמור, אך לא כן בהל' מעשה"ק פ"ד ה"ג, תפילין פ"ד, ציצית פ"ג הי"א, ותפילה פ"ח הי"א. והגרא"ה דל' זה הוא על הטורח התמידי וצ"ע. ויל"ע ממ"ש הביאור"ל רל"ב מעצמו יודע דכל היכא שאמרו שאינו מפסיק הוא אפי' אם עי"ז יפסיד התפילה בציבור וכו', וכ"כ בשעה"צ ע' סקכ"ב בשם א"ר ודה"ח.

במ"ב רט"ו ט' בשם אח' מהמדרש דכשומע א' מברך לישראל אף בלא הזכרת ה' חייב לענות אמן. ובהעמ"ש נ"ג דל"ד הוא ע"ש. ובמה דאי' בפדר"א שהובא ביו"ד רס"ה סי"ב וביהגר"א שם דחייב לעשות סעודה ביום מילת בנו, נקט הביאור"ל רמ"ט (כנראה ע"ס הגר"א הובא בביאור"ל תר"מ. ובשע"ת תקנ"א סקל"ג שהוא מדאור') שהוא מצוה בעלמא לא חיוב.

34 ראה ביאורים א' לעוד מחלוקת הנגזרת מזה.